

Türkiyede Küçük Sanayiın Sosyolojik Ehemmiyeti

Dr. Amiran Kurtkan

Bir iktisadî müessese olarak iktisatçılar kadar iktisat tarihçilerini ve iktisat sosyologlarını da alâkalandıran küçük sanayi problemi son zamanlarda Ondokuzuncu asrın mahz ekonomik düşüncesi dışında veya yanında tarihî ve sosyolojik bakımdan incelenmektedir.

Bilhassa iktisaden geri kalmış memleketlerin küçük sanayii ve bu küçük sanayiden büyük sanayie geçiş meselesi bahis mevzuu olurken, sosyolojisiz bir iktisadî mülâhaza bugünün metodolojik zihniyetine göre çok aykırı sayılmaktadır. Türkiye küçük sanayii bahis mevzuu olurken de bundan başka şekilde düşünmek imkânsızdır.

Memleketimizdeki küçük sanayi probleminin sosyolojik zaviyeden ele alınması düşünülürken karşımıza bir mesele çıkıyor : Problemimizi hangi sosyoloji çığırını ile karşılayacağız? Bu noktada, sosyoloji dünyasında mevcut yerli ve yabancı doktrinleri gözönüne almak uygun olur. İşte biz de bu maksatla, meselemizi Türkiye'de Durkheim - Ziya Gökalp sosyolojisinden sonra en çok yayılmış olan La Play - P. Sabahaddin sosyolojisi bakımından ele alacağız.

Aynı zamanda sosyolojik bir veçheye de sahip olan bir çok ekonomik problem gibi iktisadî gelişme probleminin de küçük sanayiden ziyade büyük sanayie dayanan bir millî ekonominin kurulması suretiyle tahakkuk ettirilmesindeki sosyolojik mahzurları kavrayabilmek hususunda, memleketimizin içtimaiî realitesinin La Play doktrininin ışığı altında incelenmesinden sağlanacak istifadeler hakikaten büyük olacaktır. Bütün içtimaiî vakıalar (ve bunların iktisadî mahiyette olanları da) muayyen sosyal şekiller içinde cereyan etmekte olduğuna göre, ne bu şekilleri ve ne de bunların kadrosu içinde yer alan beşerî unsurun bu şekillere göre değişen psikoloji-

sini, kıymet hükümlerini ve davranışlarını ihmal eden bir iktisat politikasının muvaffak olmasına imkân yoktur. Binaenaleyh, ziraa-te dayanan bir ekonomiden büyük sanayie dayanan bir ekonomik bünyeye geçmemizin, bol maddî imkânlarla (meselâ dış yardımlara) kavuşsak bile, sosyolojik bakımdan mümkün olup olamayacağını ve ya ne gibi mahzurlar tevhit edeceğini tayin edebilmek için evvelâ içtimai şekilleri ve bunların fonksiyonlarını tanımak, bilâhare de Türkiye'nin içtimai bünyesinde hangi sosyal şeklin hâkim olduğunu ve bunun sanayileşmemiz bakımından haiz olduğu ehemmiyetin derecesini tayin etmek mecburiyetindeyiz.

I — İÇTİMAİ ŞEKİLLER VE FONKSİYONLARI

İçtimai şekillerin rolünün ve tesirinin ihmale elverişli olmadığına işaret edilmesi, sosyal vakıaların izahında, bunların yegâne illet kabul edilmeleri mânasına gelmeyeceği gibi, diğer illetlerin tesirinden âzade bulduklarının ifadesi olarak da tefsir edilemez. Binaenaleyh içtimai şekillerin hem diğer illetlerle birlikte mütalâa edilmesi icap eder, hem de bu illetlerle karşılıklı münasebetlerinin nazarı dikkate alınması gerekir.

La Play sosyolojisi mensuplarından Wilbois bu hususu çok vâ-zih bir şekilde belirtmiş ve aralarında, (bilhassa ilk üçü arasında) daima karşılıklı münasebetler bulunduğunu göstermiş olduğu içtimai illetleri aşağıda görüldüğü gibi dört grupta mütalâa etmiştir : [1]

- 1 — Basit maddî şartlar,
- 2 — Ruhî unsurlar,
- 3 — İçtimai şekiller,
- 4 — Hareket veren vakıalar (Bu sonuncu illet ancak ilk üç illetin tesirleri ile her hangi bir hâdisenin zuhuru için kıvama gelmiş bulunan bir sosyal muhitte müessir olabilir.)

Ruhî unsurlar ismi altında topladığımız heyecanlar, temayül-ler ve kıymet hükümleri muayyen bir neticenin tahakkukuna müessir olabilmek için içtimai şekillere muhtaçtırlar. Bir taraftan ba-

[1] Z. F. Fındıkoğlu: Metodoloji Nazariyeleri, sf. 320 - 326.

sit maddî şartlar içtimaî şekiller üzerinde müessir olmakta (meselâ arazinin fazla ârızalı oluşu, ziraate müsait düzlüklerin dağınık bulunuşu sebebiyle köylerin seyrek olması ve köylerde «cemaat» dediğimiz içtimaî şeklin hâkim bulunması gibi), diğer taraftan yine maddî şartların ruhî unsurlar üzerindeki tesiri ise mevcut içtimaî şekillerin verdiği imkân ve müsaade nispetinde vâki olmaktadır. Böylece ruhî unsurlar ancak muayyen içtimaî şekiller içinde ve bu şekillerin yardımıyla maddî şartları değiştirebilmektedirler. Meselâ hayat seviyesi düşük olan işçinin ücretinin arttırılması hususunda bir istek duyabilmesi, ancak bu isteği kuvveden fiile çıkaracak bir sendikanın mevcudiyeti halinde mümkündür.

Ancak bu ifadeyi, içtimaî şekillerin determinizmini belirten bir formül olarak tefsir etmekten kaçınmalıyız. Çünkü müellif, içtimaî şekillerin sadece bünyeleri itibariyle değil, fakat fonksiyonları itibariyle de tahlili lâzım geldiği noktai nazarını müdafaa etmekte ve ruhî unsurlarla içtimaî şekiller arasındaki intibaksızlığın ancak bu şekil veya müesseselerin vazifelerini ifa edememeleri halinde tezahür edebileceğini ve bir yeni şeklin doğmasına yol açabileceğini belirtmektedir [2]. Binaenaleyh mevcut içtimaî şekillerle ruhî unsurlar arasında bir gerginlik mevcut değilken, bu şekiller herhangi bir müdahale ile değiştirildiği veya fertler değişik sosyal şekillere intibaka zorlandıkları takdirde mevcut psikolojik şartlara uygunluk arzermeyen bu yeni duruma fertlerin intibaki zoraki bir mahiyet alabilir.

Meselâ, köyleri dağınık ve birbiri ile irtibatı az, sâkinlerinin de sık sık (su baskısını, zelzele, kuraklık vesair) tabii âfetlere maruz bulunduğu bir memleket tasavvur edelim. Üstelik bu memleketteki nüfusun büyük bir ekseriyetinin köylü olduğunu ve hayatını topraktan kazandığını farzedelim. Böyle bir ülkede halk kütlelerine «Cemaat» psikolojisinin hâkim olacağını tahmin etmek güç değildir. Çünkü «Cemaat» denilen içtimaî şeklin bütün karakteristik vasıfları yukarıda mevzu bahis edilen köy tipinde mevcuttur [3]. Fertler ve aileler kendilerini aynı güçlük ve zaruretlerle karşılıklıya bırakan bir tabii muhitin tesiri altındadırlar. Müsterek zorluklar ve tehlikeler «Ben» şuuru yerine «Biz» şuuru ikame etmiştir. Herkes

[2] Jozeph Wilbois: İçtimaî dünyada illetin felsefi telâkkisi, Çeviren: Z. F. Fındıkoğlu, İş Mecmuası, cilt: I, sayı I, s. 11 - 21.

[3] Bu vasıflar hakkında Bk: Sosyolojiye giriş, Hans Freyer, alâkall bahis: Sosyal hayatın ana şekilleri, s. 73.

aşağı yukarı aynı işle meşguldür (yalnız hayvancılık veya ziraat) ve nihayet, muhitin kapalı oluşu örf ve âdetlerin, inançların, kültürel ve folklorik hususiyetlerin muhafazasını mümkün kılmaktadır. Fatalist bir görüş her hadise karşısında fertlere hâkimdir. «Cemaat»e mensup her fert, felâket veya zaruret halinde, komşularından yardım göreceğine emindir ve fiilen de bu yardımı görmektedir.

Böyle bir cemaate mensup bulunan kimseleri, büyük şehirlere naklederek fabrikalarda birer işçi olarak istihdam ettiğimizi farzedelim. Filhakika misal olarak ele aldığımız bu memlekette nüfusun mühim bir kısmının köylerde yaşadığını farzettüğimize göre, büyük sanayi kurulması arzu edildiği takdirde gerekli işçilerin köylerden celbedilmesinden başka bir çare mevcut olmayacaktır. Şimdi, işçinin emniyetinin, huzurunun ve netice itibariyle de iş verimliliğinin artırılması bakımından sınaî istihsalin kaçınılmaz icaplarından biri olan ve bütün ileri sanayi memleketlerinde gerçekleştirilmiş bulunan sosyal sigorta kollarının, misal olarak aldığımız memlekette de tahakkuk ettirilmek istendiğini ve bu maksatla, bir nevi «menfaat birliği» olan sosyal sigorta teşkilâtının ihdas edildiğini farzedelim. Acaba, böyle bir içtimaî şeklin sadece kurulmuş olması onun, fonksiyonlarını lâıyık ile ifâ edebilmesi için kâfi midir? Henüz «Cemaat» psikolojisi ile yüklü olan bu «köyden celbedilmiş» insanlarla, sosyal sigorta dâvasını nasıl halledeceğiz? Bunlar kendi köylerinde iken kaderci bir hayat görüşüne sahiptiler. Şehre gelmez bu görüşü derhal terk edebilecekler midir? Nazarlarında sigorta, dinle kabili telif olmayan bir günah teşkil etmeyecek midir? [4]. Köyünde iken hastalandığı veya çalışamayacak hale geldiği zaman komşularından yardım göreceğine emin olan ve bu sebeple, hasta ve ihtiyar komşularına elinden gelen yardımı yapan köy delikanlısı, bu karşılıklı yardımlaşmayı, müşahhas olmayan, yaygın bir işçiler kütesine teşmil eden sosyal sigorta müessesesine itimat edebilecek midir? Mücerret «İşçiler Kütesi» onun nazarında köydeki müşahhas «komşular» ın yerini tutabilecek midir? Acaba, karşılıklı yardımlaşmanın gayri muayyen ve gayri müşahhas bir kütleyle teşmil edilmiş olması, köyünde iken sahip bulunduğu «diğerkâmlık» vasfının «hotgâmlık» haline inkılâp etmesine müessir olmayacak mıdır? ve onu sırf sigortalı olduğu için sıhhi müdaha-

[4] Umumi olarak sigorta memleketimize çok geç, bundan 50-60 sene evvel ve ancak bir fetva üzerine girebilmişti. Bu hususta Bk.: İlim halinde sigorta, Prof. E. Hirsch, İş Mecmuası, cilt: VIII, sayı 29, s. 8.

leleri icap ettiren hallerde daha az ihtiyatlı davranmaya teşvik etmeyecek midir? Nihayet, bütün bu sebeplerle köylüyü şehre ve sanayi işçiliğine cezbedici bir tedbir olarak düşünülebilecek sosyal sigorta müessesesi, bilâkis onu şehirden ve sanayi çalışma hayatından kaçırıcı bir mâlf angarya tesiri icra etmeyecek midir?

Bu misal, «cemaat» den «cemiyet» e geçmenin ve cemiyetlerdeki en yaygın sosyal teşkilâtlanma şekilleri olan «menfaat birlikleri» ni kurabilmenin veya bu birliklere intibak edebilmenin, ferdin psikolojisinde bir değişiklik olmadıkça mümkün olamayacağını gösteriyor.

Filhakika, «cemaat», dış âlemin baskısı altında, kendiliğinden ortaya çıkan bir sosyal şekil olduğu halde, «menfaat birlikleri» fertlerin iradelerinden doğmaktadırlar. Fertlerin menfaat birliğini kurmadaki gayeleri, tabii güçlükleri değil, sosyal güçlükleri yenebilmektir ve bu sebeple de menfaat birlikleri ancak «cemiyet» hayatının mevcut olduğu zamanlarda ve mekânlarda meydana gelebilirler. Cemaat'i tehdit eden tabii şartların gerektirdiği mücadeleler çeşitli olabilir. Halbuki, menfaat birliğine dahil bulunan şahıslar çok defa tek bir müşterek menfaati korumak için birleşmektedirler. Bu itibarla da «cemaat» de olduğu gibi, birliğe şahsiyetlerinin bütünü ile değil, ancak bir cephesi ile bağlıdırlar. Nitekim bir şahıs aynı zamanda bir çok menfaat birliğine mensup olabilmektedir. (Meselâ müstehlik sıfatıyla bir istihlâk kooperatifine, işçi olması dolayısıyla de bir sendikaya âza olabilir.)

Şimdi, biri «cemaat» e, diğeri bir «cemiyet» e (ve o cemiyette mevcut bir menfaat birliğine) mensup olan ayrı ayrı iki ferdin psikolojik hususiyetlerini mukayese edebiliriz. Böyle bir mukayesede nazarı dikkatimizi çekecek en mühim fark bu iki insan arasındaki «şahsiyet» farkıdır. Bunlardan birincisi daha doğduğu anda maddî ve mânevî bir çember içindedir. Bu çember, onun bütün hayatını ve hususiyetlerini tayin ettiğinden kültürel ve tabii imkânların çizdiği bu hududun dışına (maddeten veya mânen) çıkabilmesi mümkün değildir. Meselâ bu şahıs bütün hayatı boyunca ziraatle meşgul olacaktır. Evlenirken, çocuk sahibi olduğu zaman ve öldüğünde muayyen ve değişmez merasimlerin süjesini teşkil edecektir. Mevcut âdetlere ve geleneklere mutlak surette riayet edecektir. Hattâ böyle bir muhitte mevcut folklorik ve kültürel kaynaklar bile (meselâ türküler, oyunlar, işleme motifleri, vesaire) muayyen bir şahsın damgasını taşımayıp bütün cemaat'in eseri sayılacak, bunların tekâmü-

lünde muayyen şahısların rolü olmuş bulunsa bile bu kaynaklarda, o şahısların ismine ve izine rastlanılması mümkün olamayacaktır [5]. Şu halde cemaat'e mensup insan, hür ve müstakil irade, kendine güven duygusu ve yaratma kudretine dayanan bir şahsiyete hiçbir zaman sahip olamayacaktır. Halbuki ikincisi, her türlü hareket serbestliğine sahiptir. Cemiyette mevcut iş bölümü muvacehesinde kendisinin de bir fonksiyonu ve bir mevkiî vardır. Diğer fertlerle aynı dürumda olmayıp muayyen bir sınıf içinde muayyen bir yer işgal etmekte, fakat daha üstün duruma geçebilmek için hiç değilse hukuken her türlü serbestiye sahip bulunmaktadır. Kaderci ve gelenekçi değildir. Menfaatlerini çok iyi müdriktir ve bu menfaatleri tahakkuk ettirebilmek için teşkilâatlanma teşebbüslerine girişebilmektedir. Hülâsa, bu iki şahıs, sırf farklı iki sosyal şekil mensubu olmaları doıayısıyla farklı psikolojik hususiyetlere sahiptirler.

Şimdi şöyle bir sual soralım: acaba bu şahısların yerlerini âni olarak değiştirebilsek, (meselâ köylü vatandaşı şehirde ikamet eden ve muayyen bir sendikanın âzası bulunan bir işçi, şehirdeki işçi vatandaşı da bir köy sâkini haline getirebilsek) bu değişiklik onların hâleti ruhiyelerinde de derhal mukabil bir değişikliğe meydan verebilecek midir? Şehirli işçi, köye gelir gelmez cemaat psikolojisi ile mücehhez bir insan haline gelebilecek mi ve şehre gelen köylü, cemiyet hayatının gerektirdiği şahsî teşebbüs, sosyal hareketlilik ve teşkilâatlanma kabiliyetlerini derhal iktisap edebilecek midir?

Böyle bir psikolojik intibak her halde kolay kolay gerçekleşemez. Nitekim az evvel belirttiğimiz sosyal sigorta misali bu intibakın tahakkukundaki güçlüğü izah için öne sürülebilecek misallerden sadece biridir. Kooperasyon teşebbüsleri de bu hususta başka bir misal teşkil edebilir. Nitekim, tabii şartlardan doğan güçlüklerin bertaraf edilmesi için köylerimizde ötedenberi tatbik edilen imece usulü bir nevi karşılıklı yardımlaşma şeklidir. Fakat aynı köylü şehre geldiği ve fabrika işçisi durumuna geçtiği zaman istihlâk imkânlarını ve şartlarını karşılıklı yardımlaşma suretiyle ıslah etmek maksadiyle istihlâk kooperatifleri kurma şuuruna bir türlü kavuşmamaktadır.

Çünkü, sigorta ve kooperasyon gibi teşekküller birer menfaat birliği olup, ferdi sadece bir noktadan ilgilendirirler. Halbuki köy-

[5] Z. F. Fındıkoğlu: Folklor ve etnografya kılavuzu.

lü, bütün varlığı ile kendini verdiği bir sosyal şeklin (cemaat'in) mahdud ve müşahhas mensupları ile (yalnız bir hususta değil) her bakımdan kader birliği etmeye alışmıştır. Onun varlığı, bölünmez bir bütün haline gelmiştir. Gerçi, yeni sanayileşen memleketlerde, büyük sanayi bölgelerine vâki işçi akınları bütün köy nüfusunun toptan göç etmesi şeklinde değil, tek tek vukubulmakta ve aynı köyün sâkinleri ayrı ayrı ve farklı şehirlere hicret etmektedirler. Durum böyle olduğuna göre acaba şehre giden köylü, yeni dahil olduğu muhitin maddî ve mânevî baskısı karşısında cemaat ruhunu ve psikolojisini ne kadar müddet muhafaza edebilir? Muhitine intibak mecburiyetinde kalmaz mı? Psikologlar, kütlelerin hâleti ruhiyesinin kolay kolay değişmeyeceğini söylerler. Ancak yabancı bir muhite tek başına giren bir şahıs, o muhitin tesirlerine uzun müddet karşı koymak kudretinden mahrumdur ve intibak etmeye mecburdur. Fakat, bu intibak muhite yerleşmek şartıyla mümkün olabilir.

Halbuki bu yerleşme keyfiyeti kolaylıkla tahakkuk edememektedir. Çünkü, küçük bir muhit olan köy'deki yaşayış tarzı köylünün hareketlerinde yavaşlık tevlit etmekte ve ziraat faaliyetinin ihtiyaç gösterdiği toprağı tırpanlama, tohumu serpmeye ve hasat gibi basit hareketler de onun dikkat hassasının inkişafına mâni olmaktadır. Böylece yavaş çalışmasıyla istihsal süresinin uzamasına ve muhtelif maliyet masraflarının artmasına yol açan köylü - işçi, dikkatsizliği yüzünden de kırılma, dökülme, çatlama gibi zararlara sebebiyet verdiği için sanayi işletmelerinde ancak çok düşük ücretle çalıştırılmak şartıyla istihdama elverişli olmakta, bu düşük ücret geliri ailesinin ve çocuklarının şehirde yaşamalarına kâfi gelemediği için onları köyde bırakmak mecburiyetinde kaldığından kendi de biraz para biriktirip küçük bir tarla veya bir hayvan satın almak üzere tekrar köyüne dönmekte, emniyet ve istikbalini yine köyüne ve toprak mülkiyetine bağlamaktadır. Fakat aile nüfusundaki artış ve toprağın kıtlığı bir veya bir kaç sene sonra onu tekrar şehirde talihini denemeye sevkedecek ve asırlardanberi müşahede edilen bu fâsit daire böylece devam edip gidecektir.

Binaenaleyh her yıl köylerden şehirlere hücum eden binlerce gezici-işçi'nin mevcudiyetine rağmen memleketimizde hakikî mânâda işçinin fıkdanından bahsetmek mümkündür. Çünkü gezici - işçi hiç bir veçhesi ile normal bir sanayi işçisinin vasıflarını nefsinde toplayamamakta ve bu durum onun yaşadığı muhitin (köy'ün) hususiyetlerinden doğmaktadır.

B'inaenaleyh, «yer cemaati» tipinin (veya şeklinin) hâkim bulunduğu bütün memleketlerde olduğu gibi, memleketimizde de «köy» ün ve «köylü» nün problemlerini ihmal eden bir iktisat politikasının muvaffakiyet elde etmesi mümkün değildir. Nitekim, köylüyü bütün Orta Şark dünyasının en temelli, en şümüllü ve en devamlı siması olarak tavsif eden müellifler vardır [6]. Bütün Orta Şark'da ve bu arada memleketimizde de köylünün el emeği cemiyetin servetini meydana getirdiği gibi, düşüncesi de ruhunu teşkil etmektedir. Stauffer'e göre Orta Şark memleketlerinde Garp tesiri, bir sosyal ve ideolojik kıymetler sisteminin kabulünden ziyade, mânevî tesirleri itibariyle nötr bir teknolojinin benimsenmesinden ibaret kalmıştır.

Bundan da anlaşılacağı gibi, mevzubahis memleketlerdeki sosyal kuvvetlerden, cemiyetin bünyesini, bu bünyeyi tayin eden sosyal şekillerin fonksiyonlarını ve hususî kıymet hükümlerini radikal değişikliklere maruz bırakmak suretiyle netice elde edilemez ve edilmeye çalışılmamalıdır.

II — TÜRK CEMİYETİNİN İÇTİMÂİ BÜNYESİ VE KÜÇÜK SANAYİ

Şu halde, cemiyetimizin sosyal bünyesi nedir? Bu bünyeyi ve buna göre taayyün etmiş bulunan kıymet hükümlerini ve bütün mânevî unsurları radikal değişikliklere tâbi tutmadan ıslah etmenin yolu ne olabilir? Bu suallerden birincisinin cevabı evvelki misalimizde verilen izahlara hemen tamamen uygundur. Filvaki, memleketimiz iskân tarzı itibariyle köylerin hâkim bulunduğu bir memleketdir. Nüfusun büyük ekseriyeti köylerde yaşar [7]. Köyler, birbiriyle irtibatı az, kapalı idarî üniteler halindedirler. Yıllık yağmur miktarı ve nehirlerin rejimleri gayri muntazamdır [8]. Üstelik mem-

[6] Thomas B. Stauffer: Social Forces in The Middle East, The Industrial Worker bahsi, s. 83-98.

[7] Nüfusun vilâyet ve kazalar itibariyle, köylerin de nüfus gruplarına göre dağılışı, İstatistik Umum Müdürlüğü 358 No. lu neşriyatı, 1950, Genel nüfus sayımlarına göre köylerimizin nüfus grupları itibariyle sayıları ve nüfusları yekûnlarını gösterir tablo, s. 5.

[8] Ord. Prof. Besim Darkot, İklim şartları: s. 19, Sular; s. 32, Türkiye İktisadi Coğrafyası.

leket bir zelzele bölgesine dahildir. Böylece tabii âfetler köylüyü daimî surette tehdit altında bulundurmaktadır. Hülâsa memleketimiz sosyal bünyesi itibariyle «yer cemaati» şeklinin hâkim bulunduğu bir memlekettir ve köylü, kolay kolay terkedemeyeceği bir cemaat psikolojisi ile yüklüdür. Binaenaleyh cemaat şeklinin terkedilmesi köylüyü şehre celbetmekle mümkün olamaz. Mevzubahis inkişaf ancak «köy» ü «cemaat» olmaktan kurtarıp «cemiyet» in vasıflarını ona verebilmekle başarılabilir ve ziraat bölgelerine kadar nüfuz kabiliyetine sahip bulunan küçük sanayiın (bilhassa köy san'atlarının) sosyolojik bakımdan ifa edebileceği fonksiyonlardan ihtimal en mühimi de bu maksadı temin hususunda oynayabileceği rolde aranmalıdır.

Fakat küçük sanayiın bu maksadı temine ne suretle muktedir olabileceğini tesbite çalışmazdan evvel «cemaat» ve «cemiyet» dediğimiz bu iki sosyal şekil arasında bir mukayese yapmamız ve bunlardan ikincisinin tahakkuku uğruna, birincisini tamamen feda etmeye çalışmanın her bakımdan temenniye şayan olup olmadığı hususunu ayrıca düşünmemiz icap edecektir.

a) *Tecemmüî şekilden infiradî şekle geçişte küçük sanayiın rolü :*

Beşerî iradeler arasındaki münasebetler reel ve organik bir hayatı ifade ettikleri zaman «cemaat», mekanik ve fikrî mahiyette oldukları zaman ise «cemiyet» şeklinin mevcudiyetinden bahsedilebilir. [9] Organik bir teşekkül olan cemaatte uzvî bir sevkita-biye tâbi olarak değişmez fonksiyonlar ifa eden beşerî irade, kültürel kaynakların ve örf ve adetlerin muhafazasına yol açmakta ve böylece millî folklorik hususiyetler en saf şekilleri ile muhafaza edilebilmektedir. Fakat bu muhafaza keyfiyeti ne dereceye kadar faydalı sayılabilir? Terkedilmeleri zarurî olan bazı örflerin muhafazasında fayda mülâhaza edilebilir mi? Ve nihayet, muhafazasından fayda ümit edilen bazı inançların, örflerin, âdetlerin ve folklorik hususiyetlerin, fikir cemaatleri tarafından da himayesi mümkün değil midir? Birincisi hısmılık (klânda olduğu gibi), ikincisi komşuluk (köy'de olduğu gibi) ve nihayet üçüncüsü de müşterek idolojî esaslarına dayanan üç cemaat tipinden (kan cemaati, yer

[9] Prof. F. Tönnies; çeviren: Prof. Z. F. Fındıklıoğlu, Cemaat ve Cemiyet nazariyesi, 1942-43, Üniversite konferanslarından ayrı bası, s. 712-748.

cemaati, fikir cemaati) sonuncusu şehrin cemiyet tipi içinde de gerçekleşebilmektedir. Şu halde milliyetçi görüşle hareket edildiği takdirde dahi cemaat'den cemiyet'e geçiş zarurî bir mahiyet almakta ve garpllaşmanın manevi tesirleri itibarile nötr bir teknolojinin benimsenmesinden ibaret kalmayarak garba ait bütün sosyal ve idolojik kıymetlerin millî - içtimaî bünyemize nüfuzu şeklinde tahakkuk ettirilebilmesi için şart teşkil etmektedir.

İşte bu şartın gerçekleşmesi, memleketimizin içtimaî teşekkülünün E. Demolins'in tasnifindeki [10] tecemmûf (communautaire) tip'ten, infiradi (Individualiste) tip'e istihalesini temine yarayacaktır ki, bu maksadın tahakkukunda sermayeden ziyade el emeğine ihtiyacı gösteren ve ziraat mntıklarında da faaliyete geçebilme kabiliyetine sahip bulunan küçük sanayi işletmesine ve san'at-kâra düşen vazifenin ehemmiyetini idrak etmemek mümkün değildir.

Türk tarihini ayrı ayrı dört merhale içinde tetkik ettikten sonra içtimaî teşekkülümüzün (tecemmûf) olduğu hükmüne varan «Science Sociale» mektebi mensuplarından Türk Sosyoloğ'u Prens Sabahattin, infiradî teşekkülün iki esaslı hususiyetini içtimaî bünyemize mal etmedikçe hukukî, iktisadî, ahlâki, v.s. hiçbir sahada yapılacak islâhatın köklü olamayacağını belirtiyor. Bilhassa Anglo-Sakson âlemine has bulunan infiradî teşekkülün, bu iki ana vasfı;

- 1) Şahsi teşebbüs
- 2) İdâri ademi - Merkeziyet'dir.

Bu bahiste, bunlardan, küçük sanayi fonksiyonları ile doğrudan doğruya alâkalı bulunmayan idâri ademi merkeziyet meselesi üzerinde durmayarak, mütefekkirin bilhassa şahsi teşebbüs mefhumu hakkındaki anlayışını ve bu anlayışın küçük sanayi sektörü ile olan yakın münasebetini belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Prens Sabahaddin'e göre, şahsî teşebbüs, ferdin mensup olduğu, aile, köy, parti... gibi teşekküllere değil şahsî bilgisine ve istihsal kabiliyetine dayanarak yaşayabilmesinden ibarettir. Şimdi, şahsî teşebbüsün, hangi sosyal şekil içinde inkişaf zemini bulabileceğini düşünelim. Bu mânada şahsî teşebbüs, tecemmûi topluluk-

[10] Z. F. Fındıkoğlu, Metodoloji Nazariyeleri.

ların en iptidai şekli olan eski «Klan» da hiç mevcut değildir. Klan (kan cemaati) tamamen «biz» suurunun hâkim olduğu en koyu cemaat şeklidir. Ferdin, şahsiyeti siliktir, hatta Klan'm varlığı içinde yok olmuştur. İktisadî faaliyetlerin, hakların, vazifelerin, intikâmların süjesi fert değil, klandır. Yer cemaati şekline uygun vasıflar arzeden köylerde ise (klandakine nazaran daha kuvvetli olmakla beraber) ferdin şahsiyeti yine siliktir. Hemen herkez aynı işle (ziraatle) meşgul olduğundan bir meslekî iş bölümü mevcut değildir. Türkiyede, (hatta bütün orta şark memleketlerinde) rengberlikten başka bir işle meşgul olan köy sakinleri sadece duvarcı, dülger, mahsul bekçisi, ölü kaldıracı ve berber gibi bir kaç kişiden ibarettir [11]. Zirai faaliyetlerle iştigal eden köylünün mühim bir kısmı ise, toprağın nüfusa nazaran kıt olması sebebiyle hakikî mânada müstahsil değildir. Şehirlerimize gelince, tahsil görmüş ve muayyen bir sahada ihtisas kespemiş zümreyi en yüksek nisbette ihtiva etmesi icap eden şehir nüfusu içinde hayatlarını (Sabahaddin beyin anladığı mânada) şahsî teşebbüse dayanarak kazananların adedi pek azdır. Münevver zümre ellerini kirletmek istemez ve daha ziyade büro işlerinden hoşlanır [12]. Maarif sistemimiz ameli tedrisattan çok nazarı tedrisata dayanmakta ve lüzumundan fazla devlet memuru yetiştirmektedir. Bir Türk burjuvazi sınıfı yeni teşekkül etmeye başlamıştır ve müstahsilden ziyade mutavassıt tüccar sıfatını taşımaktadır. Hülâsa, şehirlerimizde dahi sosyal mevki ve mobilite imkânları şahsî istihsal kabiliyeti ile pek az alâkalı bulunmakta ve içtimaî teşekkülümüz tecemmüf bir karakter taşımaktadır. İslahata evvelâ içtimaî teşekkülümüzü ele alarak başlamazsak devlet müesseselerinin hangisini ıslaha kalkışsak gayretlerimiz semeresiz kalacaktır. Sabahaddin Bey'e göre «içtimaî mânasiyle bir Abdülhamit olmadığı gibi bir İttihadı-Terakki de yok, fakat kelimenin olanca şümülü ile seviyeyi istihsalimiz alçaklığı, içtimaî kabiliyetimizin kifayetsizliği, daima bir şahsiyet yoksulluğu var»dır. Bu sebeple o, İttihat ve Terakkicilerin, istibdadın bütün mesuliyetini bir şahsa yüklemek isteyen zihniyetlerini tenkit etmektedir. Yaşayabilmek için sadece bir aileye, bir siyasî partiye, bir zümreye veya klik'e mensup olma şansına dayanan fertlerin sayısı ekseriyette oldukça ve fertler gerekli bilgi ve istihsal kabiliyeti ile

[11] Social Forces in the middle East, «The Willager» bahsi, Douglas D. Cray, s. 43.

[12] Aynı kitap, The Entrepreneur class bahsi, Charles Issawi, s. 132.

teçhiz edilmedikçe hukukî, iktisadî, ahlâkî, siyasî sahalarda yapılacak inkılâplardan müsbet neticeler ümit etmek mümkün değildir. İşte bu sebeptendir ki, Demolins gibi Sabahaddin Bey de her bakımdan takdir ettiği İngiliz cemiyetinin idarî ademi merkezîyet ve şahsî teşebbüs gibi vasıflarını [13] kendi sosyal bünyemize mal etmedikçe alınacak radikal tedbirlerle muvaffakiyete ulaşamayacağımıza kani bulunuyor ve fertlerdeki şahsî teşebbüs kabiliyetinin kuvvetlendirilmesi için de san'at mekteplerinin çoğaltılmasını tavsiye ediyordu. Aynı neticeye şüphesiz küçük sanayi sektörünün teşviki suretiyle de ulaşmak mümkündür ve (çıraklık müessesesinin iyi işlenmesini temin etmek ve okuma yazma kursları ile çıraklara kültür seviyelerini de yükseltme imkânlarını vermek şartıyla) sermayeden ziyade el emeğine dayanan, mahallî ihtiyaçlar için istihsalde bulunan ve bu sebeple memleketin en uzak köşelerinde dahi faaliyette bulunabilme imkânına sahip olan küçük san'at işletmeleri bu hususta san'at mekteplerinden ihtimal daha sür'atli ve müessir bir rol ifa edebilecek durumdadırlar.

Köy dahilinde iş bölümünün genişlemesi, paralı mübadelenin artması ve buna bağlı bütün müsbet neticeler san'at işletmesinin köy'e bahsedeceği iktisadî faydalardır. Fakat bundan evvelki izahlarımızdan da anlaşılacağı gibi, köy - san'at işletmesinin yaratacağı en müsbet netice (köylüye yer değiştirtmeksizin köydeki cemaat psikolojisini parçalaması ve gizli işsiz durumundaki köylünün hakikî mânada müstahsil hale gelmesine imkân hazırlamasıdır. Böylece ferdî gelirlerdeki ve millî gelirlerdeki artma, (bu maddî başarıyı akamete uğratabilecek) mânevî sarsıntıların tezahürüne yol açmış olmaksızın elde edilmiş olacaktır. İçtimaî şekli itibariyle eemaatçı - Communautaire tip'e sahip bulunan az gelişmiş memleketlerde ise millî gelirin artması için cemaat birliğinin cemaat mensuplarını sanayi şehirlerine celbetmekle parçalanmasından doğan en mahzurlu netice, maddî - iktisadî başarının, mânevî ve sosyolojik mesnetlerden mahrum kalması ve bu sebeple devamlı olamamak tehlikesine maruz bulunmasıdır.

[13] İngiliz cemiyetinin bu iki vasfı hakkında şu yazılara bk: Cahit Tanyol'un 19 Temmuz 1958 tarihli Cumhuriyet gazetesinde intişar eden «İngiliz terbiyesi ve Sabahaddin Bey» isimli yazısı ve bir kaç gün sonra yine aynı gazetede Nihat Reşat Belger imzasıyla çıkan «İngilizler, İlimi İçtima ve Sabahaddin Bey» isimli cevabı yazı.

Karakteristik bir cemaat şekli olan kabile cemaatinin mevcut olduğu muhtelif gayri muhtar ülkelerde (non-self-governing territories) bu tehlike çok bariz bir şekilde müşahade edilmektedir^[14]. Bu memleketler, iktisadî gelişme dâvasının ardında gizli fakat ehemmiyetçe ondan hiç de aşağı olmayan çok güç bir sosyal inkilâp dâvası ile karşı karşıya bulunuyorlar. Meselâ Nijerya'da kabile (Tribal Society) geleneklerinin terkedilemeyişi, ferdin, servet elde etme arzusuna sahip bir şahsiyet sıfatını iktisap edebilmesine mâni teşkil etmektedir. Nüfusun %97-98 i köylerde kabile hayatı yaşamaktadır ve bu nüfusun şehre hicret edenleri şehir yaşayış tarzına ya hiç alışmamakta veya ancak kısmen alışabilmekte, iktisadî inkişafa mâni teşkil eden kabilevî an'anelerini muhafaza etmektedirler. Ferd, coğrafi bakımdan yer değiştirerek kabilenin cemaat birliğini parçalayıp onun dışına çıkabilmekle ferdiyet kazansa bile bu defa ferdiyetçiliğin müfrit ve gayri ahlâkî karakterlerini benimsemektedir. Belçika Kongosunda gençlerin kendilerini kabile disiplininin an'anevî korkusundan şehirlerde kurtulmuş hissetmeleri muhtelif menfî neticelere meydan vermektedir. Kumar, sarhoşluk, ser-serilik, soygunculuk, fuhuş vesair cürümlerdeki artış bu arada zikredilebilir ki, aynı neticeler Kenya için de mevzuubahistir.

Görülüyor ki, mesele, bir içtimâî şekil değişikliği meselesi olarak ele alınmadıkça millî gelirin ve millî tasarrufların yükseltilmesi için sarfedilecek gayretler semeresiz kalmaya mahkûmdur ve sosyal şekil değişikliği ise nüfus hareketleri ile değil, ancak mahallî örf ve âdetlerde, kıymet hükümlerinde ve yaşayış tarzında tedricî bir inkişaf meydana getirmekle başarılabilir. Köyün içtimâî çehresini değiştirecek olan san'at işletmesi, köylüyü kendi muhitinde iken başkalaşmaya tâbi tutmak suretiyle, millî içtimâî teşekkülümüzü tecemmüf tipten infiradî tip'e kalbetme hususunda tedricî fakat ehemmiyetli bir rol oynayabilecek ve böylece bir çok paradoksal durumların da ortadan kalkmasında müessir olacaktır. Nüfusun kuvvetle ve sür'atle artmasına rağmen işçi fıkdanının mevcudiyeti, şehirler istiâp hadlerine nazaran lüzumundan fazla kalabalık iken köylülerin daha da arazi talep etmeleri gibi paradokslar, iktisadî gelişme meselesinin nihaî bir tahlille bir sosyal şekil tebed-

[14] Bk: Special Study on social conditions in Non —Self— Governing territories, New York, 1953, United Nations neşriyatından, (alâkalı bahis: General Policies and major problems of Social Development, s. 16-38).

dülü olarak ciddiyetle ele alınmadığı memleketlerde daima müşahede edilmiştir ve edilmektedir. Bu sebeple iktisadî kalkınma meselesinin münhasıran iktisadî mülâhazalarla halli mümkün bir dâva olmadığını peşinen kabul etmek, verimli neticelere ulaşabilmek gayesiyle atılacak her tohumun da bereketli bir sosyal zemin bulmasını temine çalışmak lâzımdır. İktisadî gelişme tedbirleri zecrî usullerle değil, bu tedbirlerin semereli neticeler vermesini mümkün kılacak bir sosyal şekil tebeddülünün tahakkuk ettirilmiş olmasıyla gerçekleştirilebilecektir.

Fakat bu hususta şöyle bir tereddüt zihinlerimizi meşgul edebilir: Bu sosyal şekil tebeddülünün vukuu bakımından bir taraftan köy san'atlarının inkişaf ettirilmesinde zaruret olduğunu kabul ediyor, diğer taraftan, köylünün bu inkişafı temin edecek (kooperasyon v.s.) sosyal teşkilâtlanma şekillerine intibak kabiliyetinden mahrum bulunduğunu belirtiyoruz. Gerçi köylerimizde çok eskidenberi imece hareketleri müşahede edilmektedir. Fakat bu hareketler daima cemaat psikolojisi tarafından tahrik edilmişlerdir ve herhangi bir şehirde icrayı faaliyet eden bir san'atkârlar kooperatifinde olduğu gibi muayyen bir gayenin tahakkuku için toplanmış insanların meydana getirdiği menfaat birliğinden farklı olan tarafları ferdi bütün cepheleri ile kavramalarıdır. Bu sebeple, varılacak gayeler mütenevvi olduğu gibi, bu gayelere varmak için birleştirilen kuvvetler tam mânasiyle organize edilememekte ve tek bir hedefe tevcih edilmiş olmaktan doğacak kesif kudretten de mahrum bulunmaktadır. Ziraat kooperasyonu sahasında bile köyden ve köylüden gelme bir hareket hamlesinin mevcut olamayışı ve ziraat kooperatiflerinin otoriter bir tarzda teşkil edilmeleri ile, aym köylünün bir çok ziraat faaliyetlerde ötedenberi muhtelif karşılıklı yardımlaşma usullerini tatbik edegelmekte olması arasındaki tezat ancak bu şekilde izah edilebilir.

Ziraat sahasında kurulan kooperatiflerin, merkezî otoritenin zoru ile kurulması keyfiyeti memleketimize has bir hususiyet olmayıp, köyleri cemaat vasfını az çok havi bulunan diğer memleketlerde de müşahede edilmektedir. Meselâ İspanya'da Ziraat Vekâleti bazı geçici ekonomik veya tabii şartlardan doğma sıkıntılardan faydalanarak, gerekli yardımlara girişmezden önce köylülerin mahallî kooperatifler teşkil etmelerini şart koşmuş ve ancak bu suretle köy-

lüler arasında modern mânada (imece'den farklı) bir kooperatifçilik şuurunun uyanmasını mümkün kılabilmiştir [15].

Dr. Marko Zuriç de Yugoslav kooperatifçiliği hakkındaki bir yazısında [16] Yugoslavya'da kooperatiflerin ancak büyük aile ve aşiret cemaatlerinin tamamen dağılmış olduğu yerlerde teşekkül ederek bu cemaatlerin fonksiyonlarını üzerine aldığı belirtilmektedir. Müellife göre mevzubahis cemaatlerin dağılmak üzere olduğu, fakat henüz dağılmadığı yerlerde modern kooperatifler teşekkül edememektedirler.

b) *İçtimaî bünye değişikliğinde maddî şartların ehemmiyeti ve devletin rolü :*

Ferdin şahsiyeti lehine cemaat birliğini parçalamada ve böylece içtimaî teşekkülümüzü tecemmüf şekilden infiradî şekle geçirmede kendisinden ehemmiyetli faydalar ümit edilen köy - san'at işletmesinin kendiliğinden teşekkül ve inkişaf edebileceğini ümit etmek mümkün değildir. Bu işletmenin, içinde doğup inkişaf edeceği muhitin bir cemaat oluşu ve mevzubahis inkişafın gerçekleşmesi için zarurî maddî şartları (kooperatifleşme v.s.) hazırlayabilme kabiliyet ve iktidarından mahrum bulunuşu, değerli Türk sosyoloğu Sabahaddin Bey'in tecemmüf teşekkülden infiradî teşekküle geçebilmemizin çareleri olarak öne sürdüğü iki tedbirden «idarî ademi merkezîyet» fikrini şimdilik tereddütle karşılamamızı icap ettiriyor. Nitekim Sabahaddin'in fikirlerine yapılan tenkitler de umumiyetle bu noktaya tevcih edilmekte ve memleketimizin sosyal şartlarının bir çok hususlarda devletin rehberliğini zarurî kılmakta bulunduğu belirtilmektedir [17].

Memleketimizde hâkim bulunan içtimaî şeklin (yani köy cemaatinin) fonksiyonları itibariyle kütlelerin ruhî temayüllerine cevap veremeyecek hale gelebilmesi için, kütlelerin örf ve âdetlerinde,

[15] Bk: Milletlerarası Ziraî Kredi Konfederasyonu IV. Umumi Heyeti raporları, Madrid, Ekim 1955 (T. C. Ziraat Bankası yayınlarından), alâkalı rapor: Çiftçinin ve köylünün hayat seviyesinin yükselmesinde ziraî kredinin tesiri, rapor sahibi: Don Antonio Bartuel Vicens.

[16] Bk. Dr. Marko Zuriç, Karınca dergisi, Yıl 13, sayı 119, s. 2. Yugoslav kooperatifçiliğinin karakteristiği.

[17] Bk. Dr. Cavit Orhan Tütengil: Prens Sabahaddin (Geçit yayını, 1954, alâkalı bahis: Tenkit ve netice, s. 65 - 67).

geleneklerinde, düşünce tarzında ve binnetice kıymet hükümlerinde vukubulması zarurî olan müsbet değişikliklerin tahakkukuna imkân vermek üzere maddî şartlarda buna muvazi bir inkişafın gerçekleştirilmesi lâzımdır ki, bu derece geniş ölçüde bir ıslahat ancak devlet eliyle yapılabilir.

Çalışma Vekâleti tarafından tanzim ettirilen ve 1957 yılında nesredilmiş bulunan Ev - Köy san'atları ve küçük sanayi teknoloji merkezi lüzumu ve kurulması hakkındaki bir rapor [18] maddî şartların ıslahı için devlet eliyle bazı tedbirler alınması lüzumunun resmî makamlarca da takdir edildiğini gösteren bir vesika olması itibariyle calibi dikkattir. Mevzubahis raporda «köyde mütemmin bir meşgale şeklinde tesisi mümkün küçük san'atlar belirtilmekte ve bu san'atların köylerde doğması ve inkişaf etmesi için tahakkuku gerekli şartlar da şu şekilde tesbit edilmiş bulunmaktadır:

- 1 — Lüzumlu vasıta ve malzemenin temini,
- 2 — Satış imkânlarının yaratılması,
- 3 — En müsait örneklerin bulunması,
- 4 — Öğretim ve yetiştirme vasıtalarının temini.

Bütün bu şartların tahakkuk ettirilmesi suretiyle inkişafına gayret edilen (veya edilecek olan) köy san'at işletmesinden beklenen faydalar ise şu suretle sıralanmıştır :

- 1 — Köylü nüfusun âtil vaziyetteki iş gücünü değerlendirmek,
- 2 — Köylüyü tabii âfetlerin ve tesadüflerin esiri olmaktan kurtarmak,
- 3 — Bulunduğu yere bağlanmasını sağlamak,
- 4 — Evinde kalmasını temin ederek sağlığını korumak,
- 5 — Büyük sanayiın ehemmiyet vermediği bazı mamulleri yüksek değerli mamuller haline getirmek,
- 6 — Ziraî mahsulleri hemen mahallinde kısmen veya tamamen işlemek,
- 7 — Ziraî mahsullerin kısmen işlenmiş olanlarını, bu işleme ameliyesini müteakip sanayi mahallerine şevkederek nakil masraflarını azaltmak ve artık - madde'lerden mahallinde istifade etmek.

[18] Ev, köy san'atları ve küçük sanayi teknoloji merkezi lüzum ve kurulması hakkında rapor, 1957, Çalışma Vekâleti, İş ve İşçi bulma Kurumu Umum Müdürlüğü yayınlarından, No. 20.

Görülüyor ki, adı geçen raporda yedi madde halinde tesbit edilmiş bulunan faydalardan bilhassa 2 ve 3 numaralarla belirtilmiş bulunanları sadece ekonomik değil, fakat aynı zamanda sosyolojik bir renk ve karakter de taşımaktadırlar. Gerçi köylümüzü tabii âfetlerin ve tesadüflerin esiri olmaktan kurtarmak, onun gelirindeki temevvüçleri hafifleterek iktisadî durumunu istikrara kavuşturmak, bulunduğu yere bağlanmasını sağlamak da her yıl şehirlere gidip gelen gezici işçilerin sebebiyet verdiği transfer masraflarını önlemek demektir. Böylece köylünün tabii âfetlerin tesirinden kurtulması ve aynı zamanda bulunduğu yere bağlanması tabiatıyla iktisadî bakımdan faydalı neticeler husule getirecektir. Ancak, bundan evvelki izahlarımız hatırlandığı takdirde köy-san'at işletmesinin ifa edeceği bu iki fonksiyonun sosyolojik ehemmiyetinin iktisadî bakımdan haiz olduğu ehemmiyetten aşağı kalmıyacağı, bilâkis ümit edilen bütün iktisadî faydaların gerçekleşmesinde de müessir olacağı tereddütsüz kabul edilebilir. Köy san'atlarının inkışafı bir taraftan köylüyü iş bölümüne dayanan bir cemiyet hayatına kavuşturarak ve millî pazara bağliyerek tabii âfetlerin tesirinden az çok kurtarmak suretiyle köy cemaat psikolojisini parçalarken, bu işi köylünün kendi muhitinden çekilip alınması suretiyle değil, o muhit içinde başaracağı için tecemmûî tipten infiradî cemiyet tipine geçiş probleminin muvaffakiyetle halledilmesinde de müessir olabilecektir.

Fakat, köy - san'at mamullerinin millî pazarlarda rağbet görmesi için mevcut modellerin modernize edilmesi, en müsait örneklerin bulunarak öğretim ve yetiştirme elemanlarının yardımı ile bunların köylüye öğretilmesi ve bu suretle meydana getirilen mamullerin satış imkânlarının da yaratılması lâzımdır. Meselâ köylerimizde binlerce genç kadın ve kızlarımız nakış işleri ile meşgul olurlar. Fakat bizde nakış işleri Romanya'da, Macaristan'da, İsveçte olduğu gibi geniş bir himayeye ve teşvike mazhar olmadıkları, modellerin modernize edilmesi, satış imkânlarının yaratılması gibi hususlarla alâkadar olunmadığı için, bu mamuller millî pazarlarda aranmak, talep edilmek, mazhariyetine hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Çünkü bunların modelleri içinde köyün muhitinde bulunmayan, binaenaleyh hayalden yaşatılan ve işlenen şekiller vardır. Bu sebeple bazan nakışın muhtelif kısımları arasında nisbetsizlik müşahade edilir. Meselâ nakış işleyen sadece ismini işittiği bir çiçeği tecessüm ettirmek isteyebilir ve küçük bir saksının içinde büyük bir fidan ve bu fidanın ince dalları üzerine konulmuş iri çiçeklere veya meyvalara modellerde çok defa tesadüf edilmesi bundan ileri

gelmektedir [19]. Bazen de renklerde müşahede edilen bir âhenksizlik işlemedeki bütün san'at maharetine rağmen, işlenmiş parçanın kıymetini düşürmeye kâfi gelebilir. Aynı durum şüphesiz halıcılıkta da varit olabilir. Bu türlü muhtelif kusurların bütün köy san'atları meselâ ham maddesi ağaç, toprak, taş, mineral ve maden olan diğer san'atlar için de mevzubahis edilebileceği düşünülürse modellerin modernize edilmesi, müsait örneklerin bulunması ve köylüye öğretilmesi için öğretim ve yetiştirme işlerine büyük ehemmiyet verilmesi lâzım geldiği hususu çok iyi tebarüz edebilir. Meselenin ehemmiyeti son zamanlarda resmî makamlar tarafından da takdir edilmiş ve köy san'atlarının modernize edilmek suretiyle ihyası için gerekli icraatın ifası ile İktisat ve Ticaret Vekâletine bağlı bir teşekkül olan Küçük San'atlar Umum Müdürlüğü vazifelendirilmiş ise de her sene mevzubahis Vekâletin bütçesi içerisinde, adı geçen Umum Müdürlüğe verilen tahsisat, vazifelerinin azameti ile mütenasip olmaktan çok uzak kalmıştır. Hattâ 1950 ve 1951 yıllarında bu tahsisat bütçeden tamamen çıkarılarak 1 liradan ibaret sembolik bir kalemler yeri muhafaza edilmiş, en yüksek olduğu yıllarda ise (1952-53) ancak bir milyon liraya balığ olabilmıştır [20]. Diğer taraftan, Türk küçük San'atlarını geliştirme ve mamullerine Amerikan piyasalarında satış imkânları temin etme maksadiyle Amerikalı bir firma ile anlaşma suretiyle kurulmuş bulunan «Türk Küçük San'atlarını Geliştirme Ofisi» de modellerin ıslahı hususunda san'atkârları aydınlatma, muayyen modeller üzerinde sipariş verme ve matlûba muvafık olup olmadıklarını kontrol ettikten sonra bunları Amerikan firmasına teslim etme fonksiyonlarını başarmakta ise de faaliyetleri henüz şümüllü bir mahiyet iktisap edememiştir.

Bununla beraber gerek Geliştirme Ofisini gerekse köy san'atlarının bir namenklâtürü meydana getirilerek, salâhiyetli bir heyet tarafından bu san'atların ele alınma sırasına konulması, bu sıraya göre ele alınacak olanlarının inkişafını mümkün kılmak üzere san'at enstitülerinin, ziraat eğitim müesseselerinin, odaların ve kooperatiflerin faaliyet ve idare merkezleri haline getirilmesi gayesini istihdaf eden «Küçük Sanayi Teknoloji Merkezleri» profesini bu sahada atılmış ümit verici adımlar telâkki ederek, çok faydalı olacak neticelerine intizar ettiğimize işaretle iktifa edebiliriz.

[19] Dr. Tevfik Eşberk, Türkiye'de köylü el san'atlarının mahiyeti ve ehemmiyeti, Yüksek Ziraat Enstitüsü yayınlarından, 1939, s. 125.

[20] Aynı rapor, s. 22.